

Digitale bijlage bij Van Berkum, Jos (2026). Groen erfgoed in de Verrijktekening: Op de Groote Laan 7 Laanen te sien. *Driebergen-Rijsenburg Vroeger & Nu*, april, p 36-45

JvB, 18-07-2026

Deze bijlage bevat achtergrondinformatie bij bovengenoemd artikel, zoals hoog-resolutie versies van in het artikel afgedrukte figuren, en extra kaart- en fotomateriaal. E.e.a. kan alléén vanuit bovengenoemd artikel begrepen worden (en staat ook gerubriceerd onder de kopjes die ook in het artikel gebruikt worden). Let op: Over deze bijlage is vanuit het tijdschrift *Vroeger & Nu* géén redactie gevoerd, en hij kan op basis van voortschrijdend inzicht ook ná het verschijnen van bovengenoemd artikel nog worden aangepast. Alle foto's en montages door de auteur, tenzij anders vermeld.

Wat zien we?

Fig B1. De twee 'gezichten' *OP DE GROOTE LAAN 7 LAANEN TE SIEN* onder elkaar, met links de versie na de zeer matige restauratie die rond 1960 is uitgevoerd (zie Vroeger & Nu september 2022), en rechts het ontstoorde en veel rustigere resultaat van de meest recente, 'nieuwe' restauratie (zie Vroeger & Nu september 2024). Foto's links Jos van Berkum, rechts Francien van Daalen (geen verdere beeldbewerking; kleuren kunnen altijd afwijken vanwege iets andere belichtingsomstandigheden, ook als ze op dezelfde dag van hetzelfde werk zijn genomen).

Analyse: Is wat we zien eigenlijk wel te vertrouwen? Beide gezichten zitten op de grote tekening van de Verrijks links van de centrale vogelvluchtkaart, zie de fotomontage hieronder. In deze montage zijn die delen van de grote tekening waar *vóór de zeer matige restauratie van rond 1960* nog door Wim Harzing losse zwart-wit foto's van zijn gemaakt, daadwerkelijk door die zwart-wit foto's bedekt (zie Vroeger & Nu september 2022). Van de twee OP DE GROOTE LAAN 7 LAANEN TE SIEN gezichten heeft Harzing toen helaas geen foto's gemaakt. We weten dus niet zeker hoe dit deel van het werk er uitzag vóór het rond 1960 onderhanden werd genomen.

Betekent dit dat de twee gezichten tijdens de restauratie rond 1960, zonder dat we dat weten, mogelijk radicaal zijn aangepast (net als één van de andere gezichten, VAN DE CASCADE AF TE SIEN, zie Vroeger & Nu september 2022)? Op voorhand lijkt dat niet heel waarschijnlijk. In de twee gezichten links in figuur B1 zien we zéker wat van de 'lompe' retouches terug die kenmerkend zijn voor de kwaliteit van de restauratie rond 1960 (waarbij sommige naaldbomen door zeer grof aangebrachte hardgroene verf bijvoorbeeld iets meer op loofbomen zijn gaan lijken), maar veel details in deze twee gezichten hebben nog steeds de stijl die we van met name Dirk Verrijck kennen. Verder is, van alle 10 deeltekeningen van de vogelvluchttekening waar we dankzij de zwart-wit foto's van Harzing wél pre-1960 informatie over hebben, er slechts één radicaal aangepast, vermoedelijk als gevolg van een eenmalig ongeluk met deze deeltekening (bijvoorbeeld tijdens het 'wassen' van het papier). Ik neem verder dus aan dat de huidige twee gezichten het sterrenbos tonen zoals de Verrijks het bedoeld hebben. Waarbij je natuurlijk nog wél rekening moet houden met het feit dat topografische tekenaars, zéker wanneer ze in opdracht werkten of een specifieke klant op het oog hadden, de zaken soms wel wat mooier voorstelden dan het was...

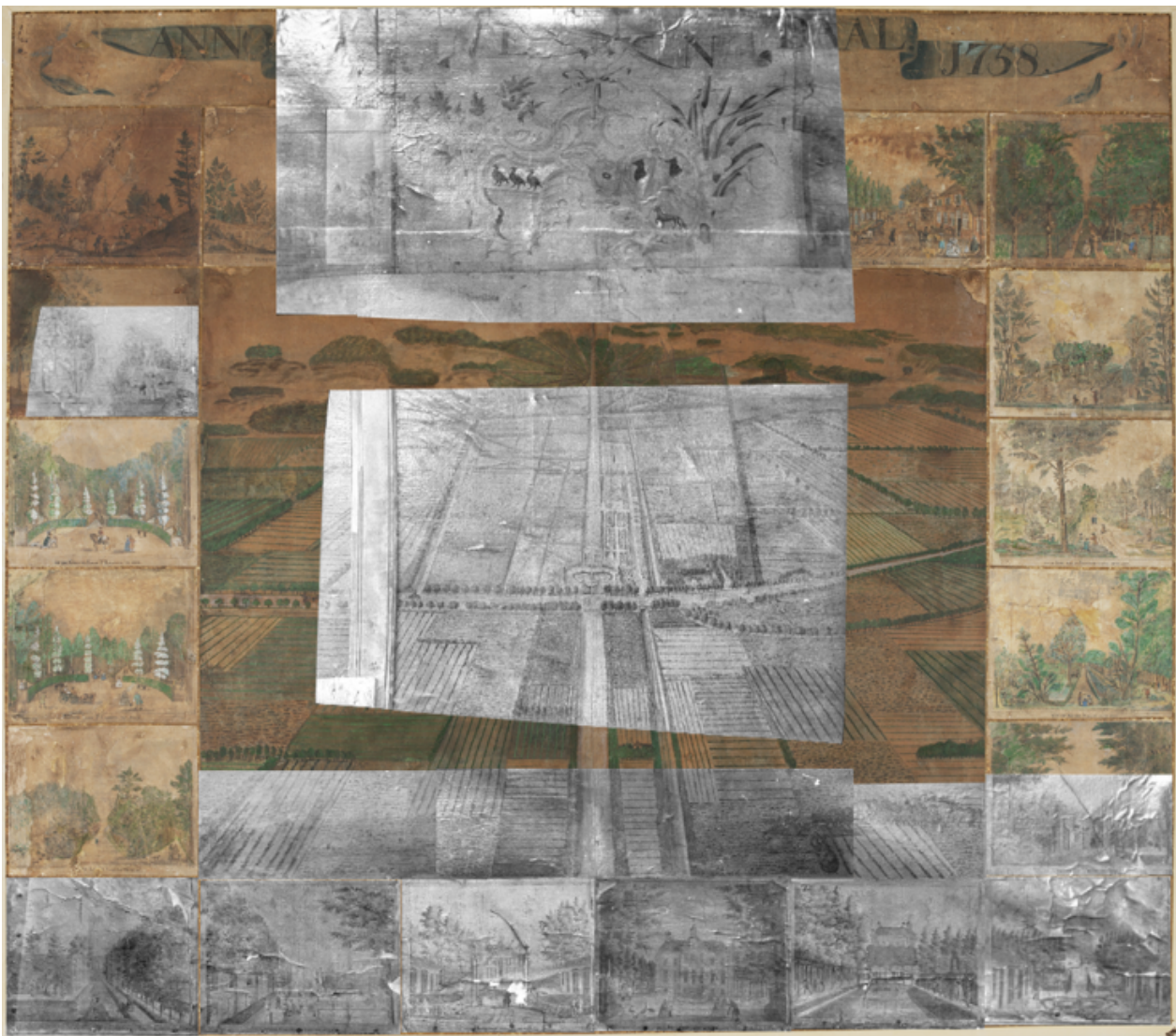

Fig B2: De bruikbare delen van Harzing's in 1956-1957 genomen zwart-wit foto's over de vogelvluchttekening heengelegd. Daar waar het werk in deze montage zwart-wit is hebben we informatie over de toestand waarin het werk verkeerde vóór de slechte restauratie van rond 1960, de rest kennen we alleen in de toestand daarna (fotomontage Jos van Berkum, met gebruik van foto's van Wim Harzing (RAZU 485/142)).

Over sterrenbossen

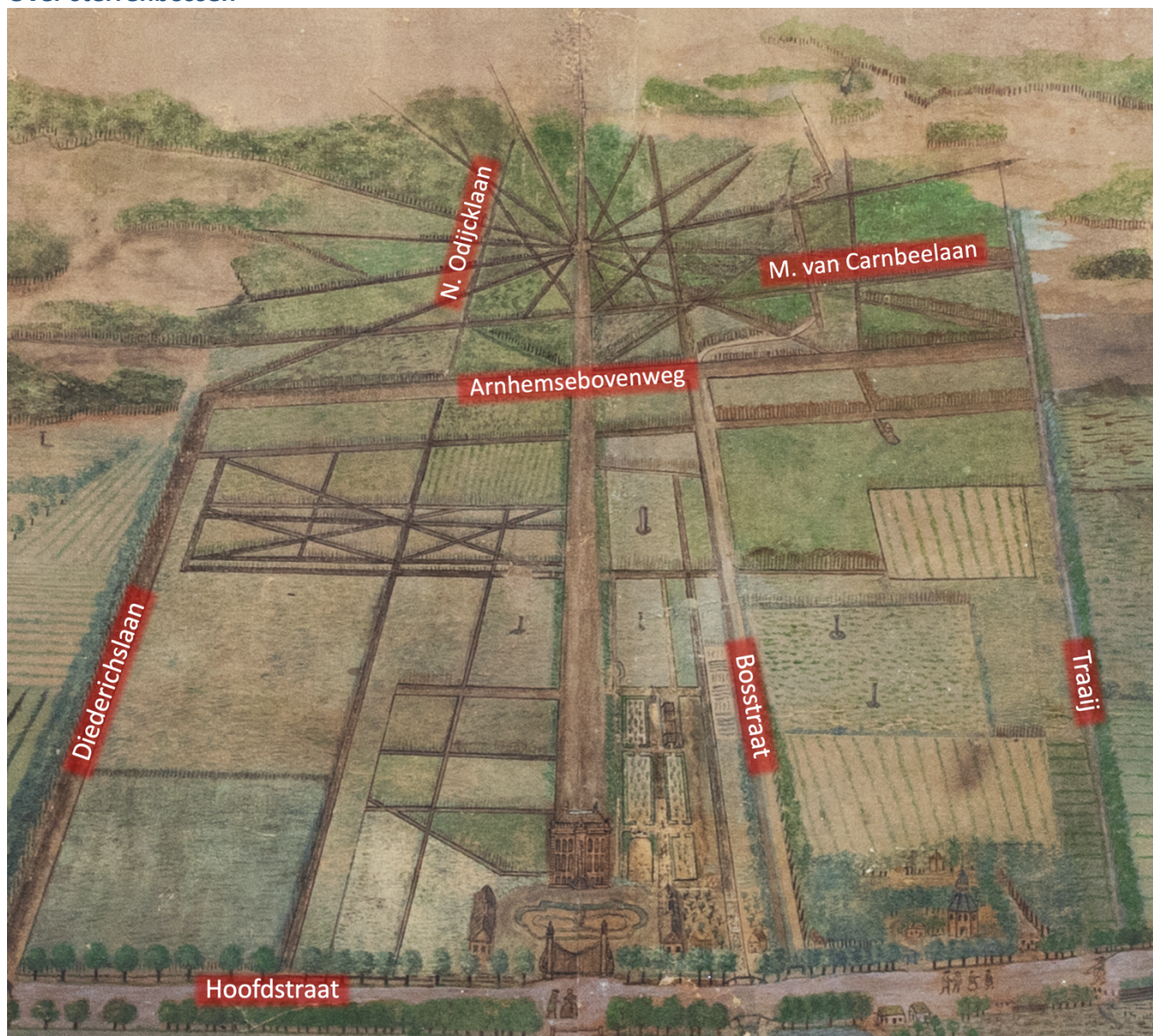

Fig B3: Uitsnede uit de vogelvluchtkaat van 1758, met huize Sparrendaal vooraan op de Grootte Laan, en in de verte het grote sterrenbos. Links van de zichtlaan nog enkele kleinere sterrenbossen. Nu nog bestaande wegen zijn met hun huidige naam aangegeven (m.u.v. de huidige Gezichtslaan; foto Francien van Daalen, annotatie Jos van Berkum).

Waar staan we?

De twee afbeeldingen in figuur B1 zijn duidelijk complementair, en tonen ons in totaal 14 lanen die straalsgewijs vanuit één punt vertrekken, als spaken in een wiel. Samen met de doorgaande weg die op beide gezichten onderaan voorlangs loopt komen we dus op zestien lanen totaal. We weten dat de Grootte Laan de centrale zichtas van Sparrendaal was, de oude schapendrift waar men het nieuwe huis in 1754 pal bovenop had gezet. Zoals we op de vogelvluchtkaat in figuur 3 verderop kunnen zien is er maar één plek op deze laan die aan dat profiel voldoet: het hart van het grote zestien-armige sterrenbos dat we op de kaart in de verte zien liggen.

In figuur B4 een reconstructie van de precieze locatie van dat hart, en van de ligging van de lanen. In figuur B5 de belangrijkste figuratieve bron, het lanenstelsel zoals het in 1829 door het Kadaster is ingetekend.

NB: In PDOK is zijn de allervroegste kadasterkaarten van ons land als vectorbestand met lijnen en vlakken gedigitaliseerd en gegeorefereerd (= over de moderne topografie heen geplaatst). Maar die landsdekkende georeferentie is op lokale schaal onvoldoende precies. Ik heb voor mijn reconstructie daarom óók gebruik gemaakt van het Actueel Hoogstbestand Nederland (AHN5, figuur B6), én van een oude luchtfoto uit 1937 waarop zowel veel van de lanen als een aantal van de nieuwe wegen en huizen te zien waren (figuur B21).

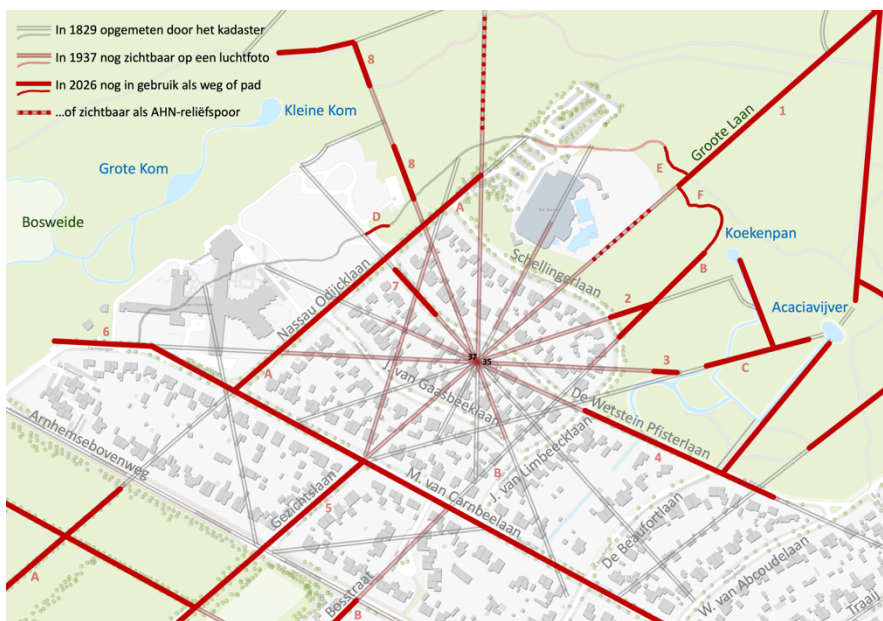

Fig B4: Kaart van een deel van de lanenstructuur van Sparrendaal in 1829, samen met de huidige topografie (reconstructie Jos van Berkum, op basis van kadasterkaarten uit 1829 (figuur B5), de AHN5 maaiveldhoogtekaart (figuur B6), en een luchtfoto uit 1937 (figuur B21)).

Let op: Deze figuur is op één punt (het pad naar de Koekenpan) aangepast na de publicatie van het artikel in april 2026. De pdf van dat artikel op josvanberkum.nl toont nu óók de aangepaste figuur.

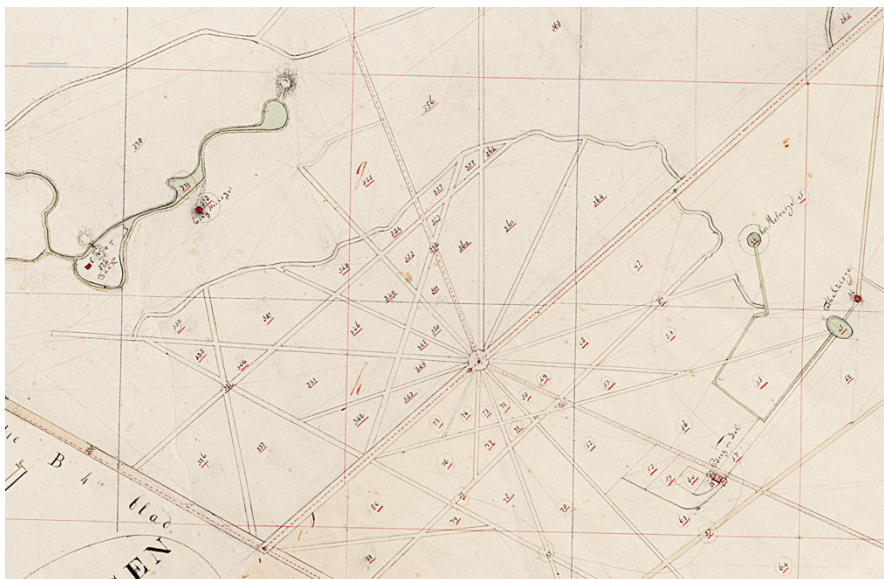

Fig B5: oorspronkelijke kadasterkaart uit 1829 (montage van Beeldbank RCE MIN06020B05 & MIN06020B03, onderaan iets hoger afgesneden)

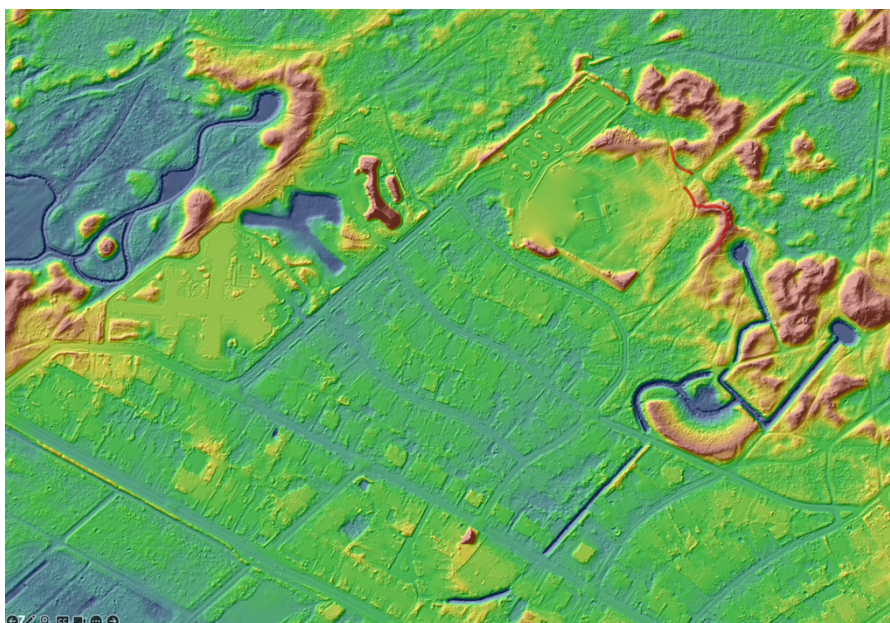

Fig B6: Huidige maaiveldrelief (AHN5)

Ouderdom en doel

Fig B7: Verzoekschrift uit 1683 van Jacob van Berck aan de Staten van Utrecht om de heide boven de Arnhemsebovenweg voor de breedte van de buitenplaats ter plekke tot op een diepte van 100 Rijnlandse roeden, zo'n 377 meter, te mogen beplanten (HUA 87/1009).

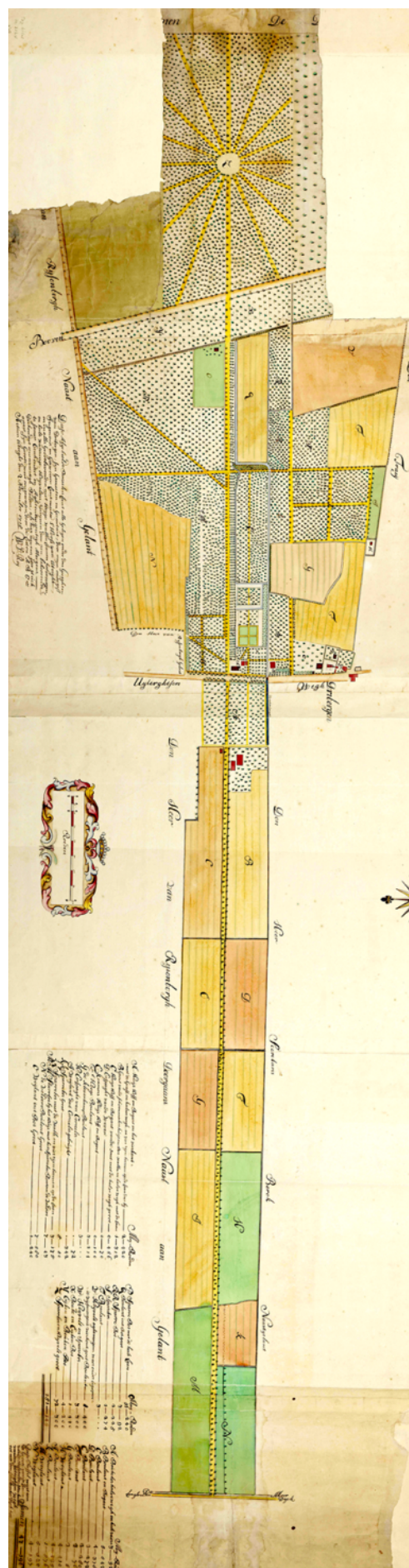

Fig B8: Rechts een kaart van de buitenplaats Sparrendaal in 1718, met het noordoosten boven. In het bos direct boven de Arnhemsebovenweg ligt het dichtbeplante zestien-armige sterrenbos, met een groot open middenterrein. Het toenmalige huis Sparrendaal ligt net boven de Hoofdstraat rechts naast de centrale hoofdas. Links van dat huis nog een klein 'starrbos bij het Huijs' – weliswaar geen compleet radiale stervorm, maar wél een bosket met veel kruisende lanen, waar de term 'starrbos' in bredere zin ook wel voor gebruikt werd. Onder de Hoofdstraat loopt de buitenplaats in een smalle strook verder tot aan de Langbroekerdijk (De Roij, HUA 2164, met een kleine foutcorrectie in de HUA scan ter hoogte van de kerk).

Van hand tot hand

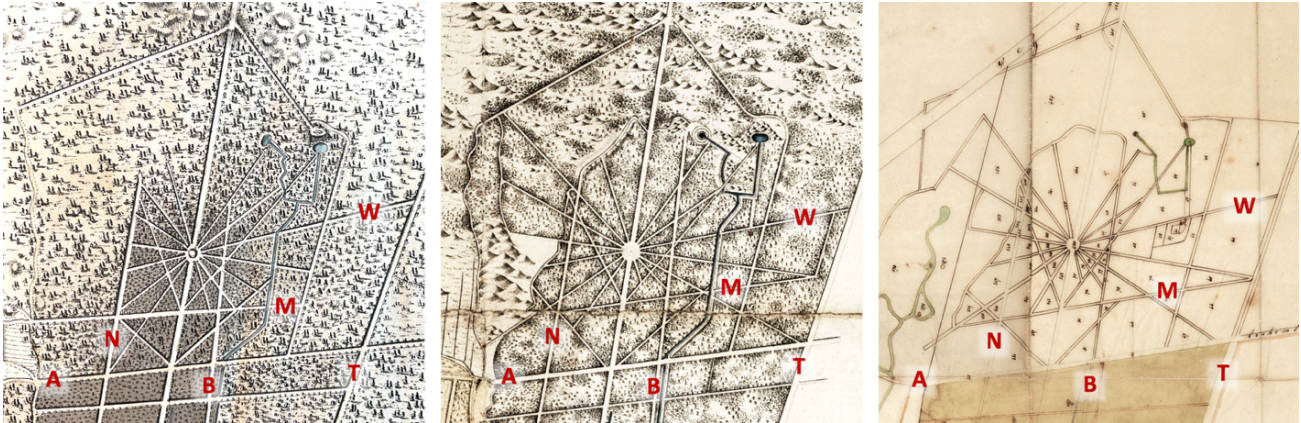

Fig B9: Het sterrenbos op kaarten uit, van links naar rechts, 1805 (Marmont/LeFèvre, originele manuscriptkaart), 1806 (Tollus), en ca. 1846 (anoniem). A = Arnhemsebovenweg, N = Nassau Odijskiaan, B = Bosstraat, M = Melvill van Carnbeelaan, T = Traaij, en W = de Wetstein Pfisterlaan (bronnen: Streekarchief Midden Holland 1179/8557; HUA 87/1006; en HUA 87/648; beeldbewerkt). Het slingerpad zien we vanaf 1806 ingetekend

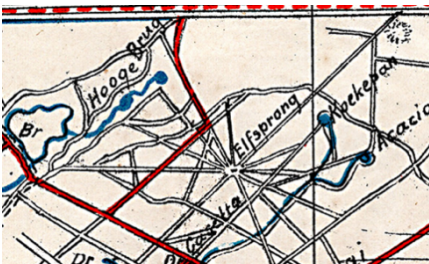

Fig B10: Het sterrenbos op de wandelkaart van Kraal, 1901

Fig B11: Het sterrenbos op een wandelkaart uit 1930-1931 (RAZU LeW_5D4_11564)

Fig B12: Het sterrenbos op een postkaart omstreeks 1900-1910 (collectie Van Dusschoten, met dank aan Herbert Noordijk)

Fig B13: Het sterrenbos in de glasnegatievenverzameling van Kraal, datum onbekend (RAZU LeW_5D23170)

Fig B14: Postkaart met dezelfde (enigszins bewerkte) foto, nu toegeschreven aan TT Hoekstra (HUA X217978 – 17644)

Fig B15: Het sterrenbos als 'Elfsprong' op een postkaart die door HUA op ca. 1900-1905 is gedateerd (foto TT Hoekstra, HUA X143187 – 10252)

Fig B16: Het sterrenbos als 'Zestien Gezichten', op basis van dezelfde foto, maar nu op een postkaart die door het RAZU op omstreeks 1920 is gedateerd (RAZU-151_124_30724)

Fig B17: Het sterrenbos met paardenkastanje en zitje, in de glasnegatievenverzameling van Kraal, door het RAZU op rond 1900 gedateerd (RAZU LeW_5D23170)). Het zitje is hiernaast uitvergroot

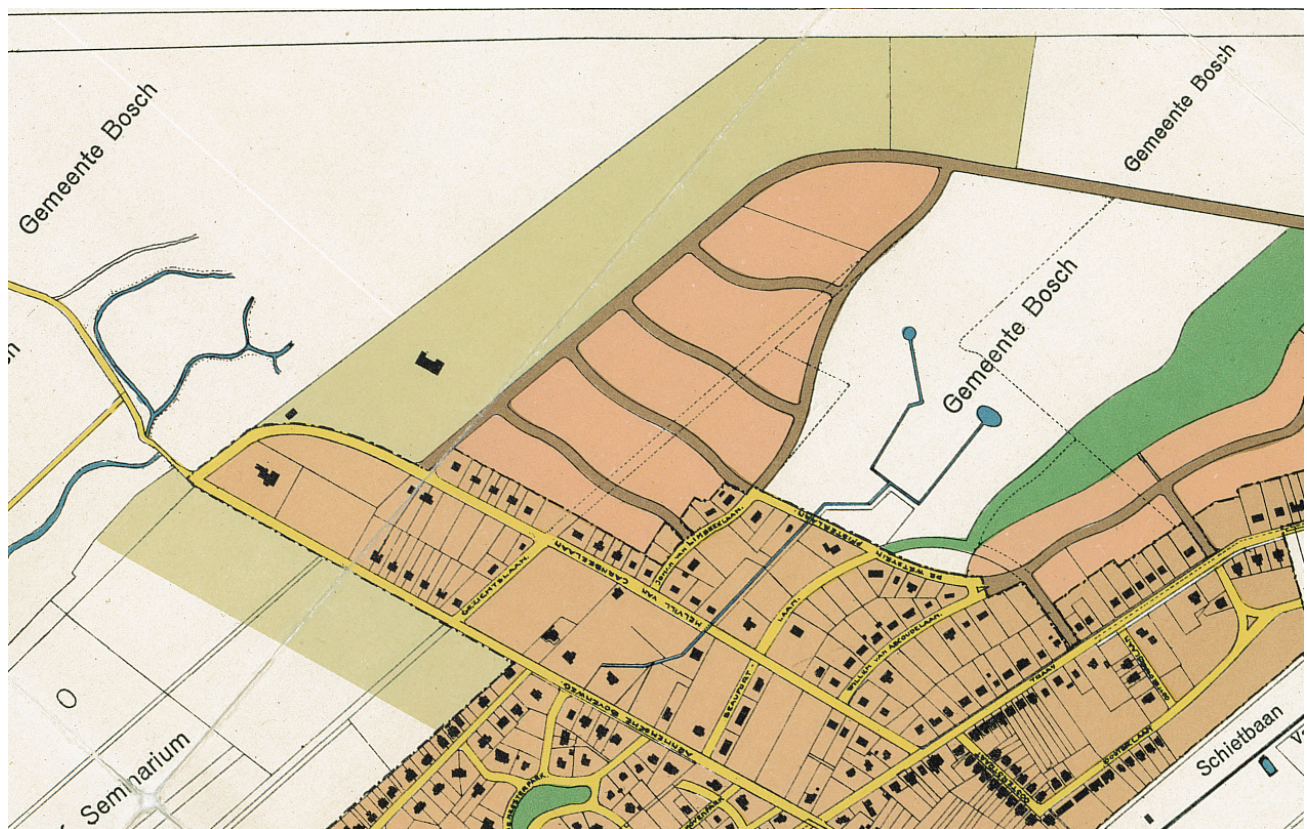
NB: Alle dateringen zijn zoals door de archiverende instantie vermeld, maar deze kunnen soms incorrect zijn.

De aanleg van Driebergen-Noord

Bouwt te Driebergen Gunstig gelegen fraaie beboschte terreinen voor VILLABOUW In en bij 't Driebergsche Bosch Gas Electrisch Licht Waterleiding Inlichtingen verstrekt JOH. A. VAN WAVEREN Hoofdstraat 66 - Tel. Int. 573 DRIEBERGEN	Joh. A. van Waveren, Hoofdstraat 66, Telef. Int. 573 DRIEBERGEN <u>Electrische Koperslagerij, Loodgieterij</u> Aanleg van: Warm- en Koudwaterleidingen, Gasleiding en Electr. Schellen, Baden, Geijzers en Badartikelen Blik-, Koper-, IJzer en Geëmailleerde Huishoudelijke- en Luxe-artikelen, Keukeninrichtingen en Nikkelwaren Tuinmeubelen en Tuingeredschappen - Agent van de Origineele - WECK-, PAX- en BADE DUPLEX- inmaaktbestellen en -glazen.
---	---

Fig B18: Dubbeladvertentie van Johannes van Waveren, met links het aanbod van villabouwpercelen uit het plan Van Waveren, en rechts het aanbod van allerlei zaken die tijdens en/of na de bouw van pas zouden kunnen komen (bron: Pension- en Woningcourant, 21 augustus 1920)

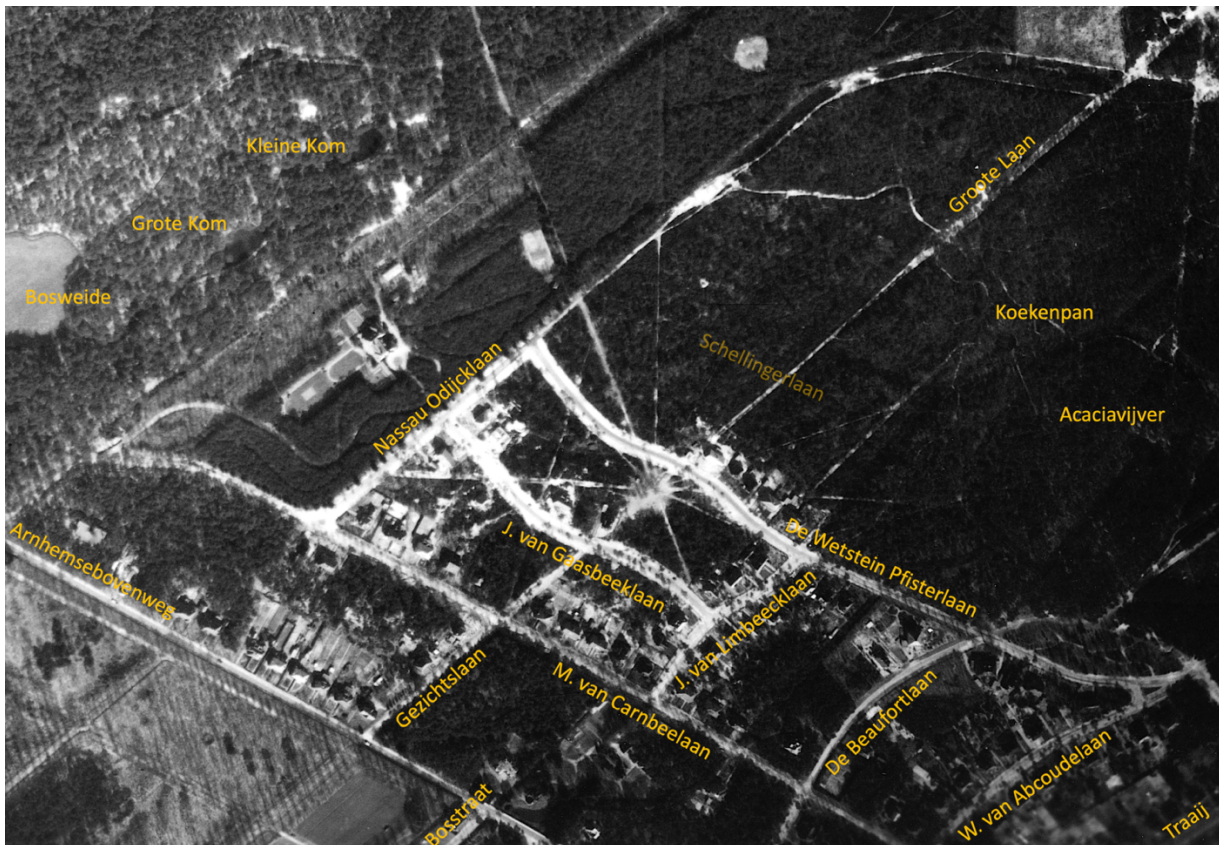

Fig B21: Luchtfoto van het grote sterrenbos in 1937. Een deel van de wijk Driebergen-Noord is inmiddels gerealiseerd, maar in het hart zelf staan nog geen huizen. Ook de Schellingelaan is nog niet aangelegd. Links van de Nassau Odijklaan ligt, ingeklemd tussen de restanten van twee oude sterrenboslanen, het omvangrijke terrein van Sparrenheide, waar later o.a. het gelijknamige woonzorgcentrum zou worden gerealiseerd, en waar nu De Boshove gepland staat. (KLM Aerocarto, met annotaties door de auteur)

Fig B22: Luchtfoto van hetzelfde gebied in 1943 (RAF, 22 jan, met annotaties door de auteur, foto niet geheel dekkend).

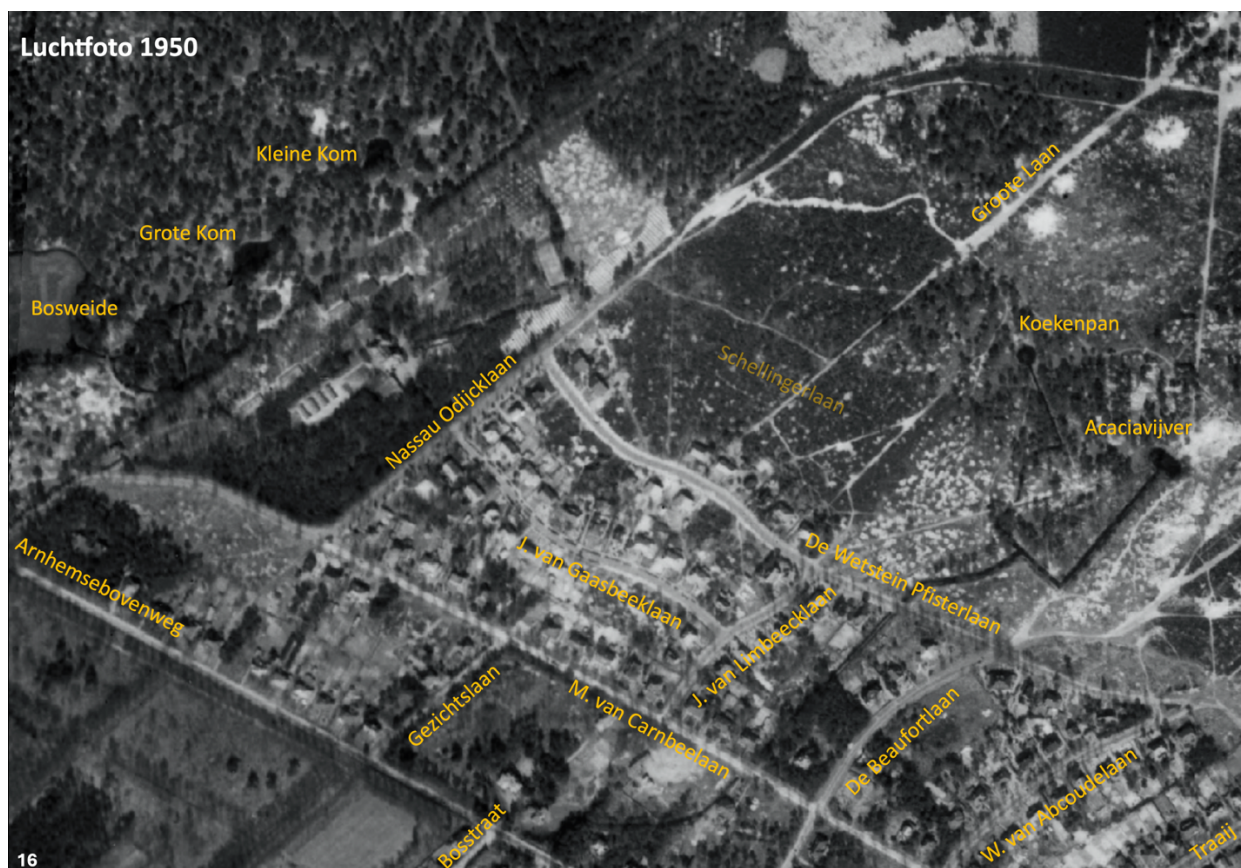

Fig B23: Luchtfoto van hetzelfde gebied in 1950 (Webkaart Provincie Utrecht, met annotaties door de auteur).

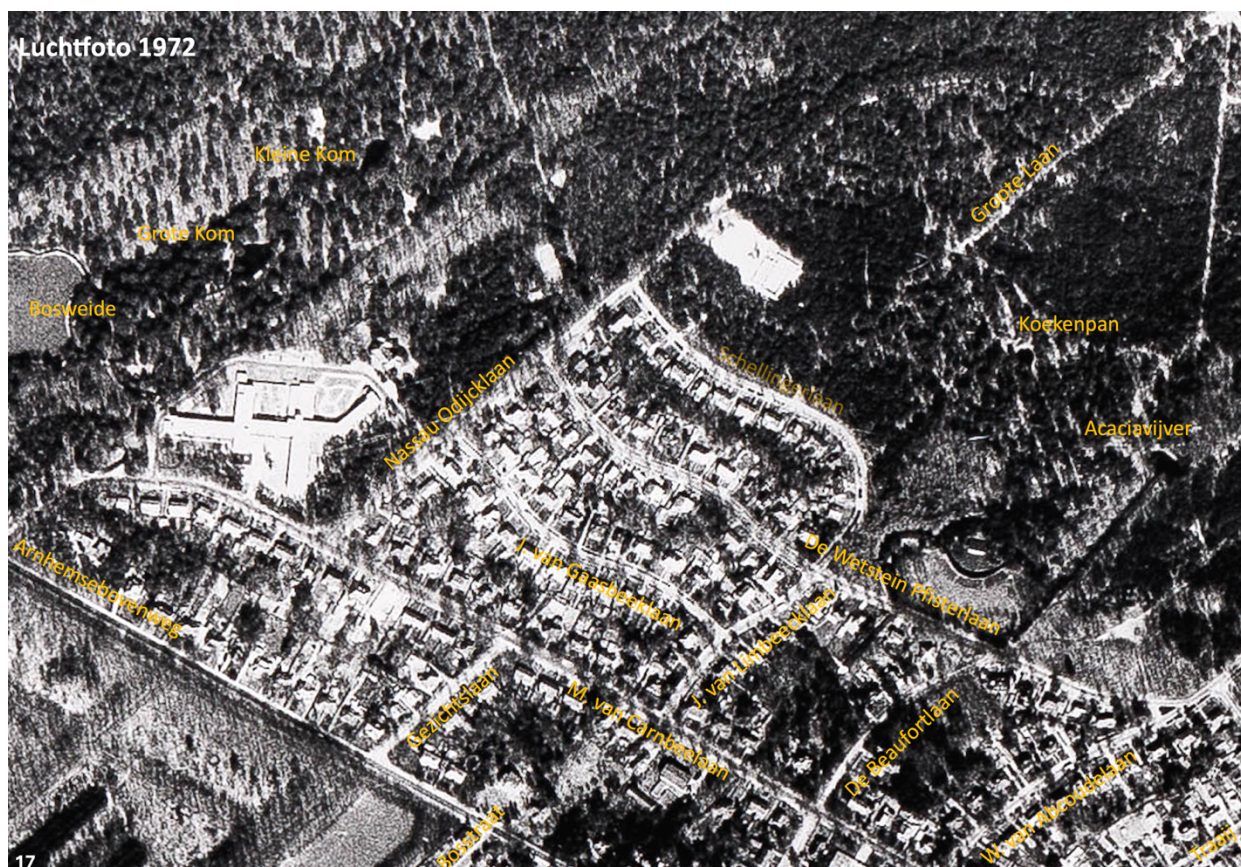

Fig B24: Luchtfoto van hetzelfde gebied in 1972 (RAZU151_117-LeW_5D4_08623, met annotaties door de auteur).

Fig B25: Luchtfoto van hetzelfde gebied in 1984-1988 (RAZU084_45-LeW_5D4_06991, met annotaties door de auteur).

Fig B26: De Groote Laan rond 1930, op de kruising met de Melvill van Carnbeelaan, en kijkend in de richting van het hart van het sterrenbos. De verderop langs de laan zichtbare verbreding is de kruising met de Johan van Gaasbeeklaan. Het hart zelf ligt nog wat meer naar achteren, en is hier niet goed te zien. Rechts de Melvill van Carnbeelaan 53, destijds het huis/pension van de familie Van Essen. Op het pad staat jongeman Sterk, een in het pension inwonende student (collectie Van Dusschoten, beeldbewerkt, met dank aan Herbert Noordijk).

Fig B27: Foto van een nog onbebouwd stukje sterrenbos rond 1930, in noordelijke richting genomen vanuit de 1^e verdieping van de Melvill van Carnbeelaan 53, met de Groote Laan voorlangs. Tussen de bomen een hangmat (collectie Van Dusschoten, beeldbewerkt, met dank aan Herbert Noordijk).

Fig B28: Op het garagepad bij de De Wetstein Pfisterlaan 35, kort na de oorlog, met rechtsachter de kastanjeboom die ook al rond 1900 in het hart van het sterrenbos stond. Vooraan de vanuit Den Haag hier naartoe verhuisde Bert van Altena, samen met zoontje Bert. De kastanjeboom is ergens rond 1955 gekapt (bron: Marien Ingerman).

Fig B29: Leden van de familie Van Altena in het nog onbebouwde sterrenbos net boven de De Wetstein Pfisterlaan, kort na de oorlog. Hier is goed te zien hoe kaal het bos op diverse plekken toen was (bron: Marien Ingerman, het meisje op de foto).